

KELİME

46, "Fezâ'ilü's-şâhâbe", 71, "Zekât", 56, "Zühd", 49; Tirmizi, "Zühd", 10; Nesâî, "Cihâd", 42, "Ta'bîk", 110; Câhîz, *Resâ'il* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1399/1979, III, 347; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, III, 269-271; VI, 137; ibn Sînâ, *en-Necât* (nşr. Mâcid Fahrî), Beirut 1405/1985, s. 50; a.mlf., *el-İşârât ve'l-tenbîhât* (nşr. Süleyman Dünyâ), Beirut 1413/1992, I, 143; Taberî, *Mecma'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân* (nşr. Hâsim el-Mahallâtî - Fazlullah et-Ta'bâtabâbâî), Beirut 1406/1986, II, 742; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtiħu'l-ğayb*, VIII, 36, 49; XV, 30; XVI, 69; Bahâeddin ibn Aķîl, *Şerhu ībn 'Aķîl* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beirut 1394/1974, I, 15; ibn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ân* (nşr. Abdurrahman el-Mar'aşî), Beirut 1408/1988, II, 266; ibnü'l-Murtâzâ, *Tabakâtü'l-Mu'tezile*, s. 124; Elmalîî, *Hak Dini*, II, 1101-1102; Ebû'l-Alâ el-Afîfi, *Muhyiddin ibnü'l-Arabi'nin Tasavvuf Felsefesi* (trc. Mehmet Dağ), Ankara 1975, s. 70-79; M. Erol Kılıç, "Fusûsu'l-hikem", *Dâi*, XIII, 231.

MUSTAFA SİNANOĞLU

KELİME-i TEHVİD

(كلمة التوحيد)

İman esaslarının
özünü ifade eden cümle için
kullanılan bir tabir.

"Zât-ı ilâhiyyeyi zihinde canlandırılabilecek her şeyden beri kılmak" anlamındaki **tehvîd** ile burada "cümle" mânâsına gelen **kelimeden** oluşan kelime-i tehvîd (**kelimetü't-tehvîd**) tabiri Allah'tan başka tanrılarının bulunmadığını ifade eden cümlenin adıdır.

Tehvîd inancı hak dinin temelini teşkil eder. İslâm dinine girmek isteyen kimse'nin yapması gereken ilk şey kelime-i tehvîdi içtenlikle benimsemesidir. Kelime-i tehvîd hayatın birçok safhasında insana telkin edilir. Yeni doğan çocuğa isim konurken kulağına kelime-i tehvîd fisıldanır, son demlerinde olan kimseye de kelime-i tehvîdi söylemesi telkin edilir.

Kelime-i tehvîdin aslı "lâ ilâhe illallah Muhammedün resûlullah" cümlelerinden ibaret olup "Allah'tan başka tanrı yoktur, Muhammed Allah'ın elçisidir" şeklinde Türkçe'ye çevrilir. Kelime-i tehvîd, inanç esaslarının ve dolayısıyla dinin özünü oluşturan iki temel üzerine kurulmuş

tur. Bunların ilki Allah'ın yüceliğini ve birliğini, ikincisi de O'nun insanlarla müna-sebetini sağlayan nübûveti vurgulamaktadır. Kelime-i tehvîd gramer açısından incelendiğinde önce "lâ" olumsuzluk edatı ile hiçbir tanrıının bulunmadığı, sonra da sadece bir ve gerçek tanrı olan Allah'ın varlığının ispat edildiği görülür. Bu ise tehvîd ilkesinde öncelikle şirk sebebîyet verecek inançların geçersiz hale getirilmesi, ardından ispatın gerçekleştirilmemesinin gerektiğini gösterir. Gazzâlî, Allah'tan başka ilâhın bulunmadığına inanmanın imanın kemali için yeterli olamayacağını kaydettikten sonra Hz. Peygamber'in risâletinin önemine deðinir ve nübûveti tasdik etmekle imanın tamamlanacağını belirtir (*İhya'*, I, 120). Bu da Allah'ın varlığına ve birliğine Resûl-i Ekrem'in açıkladığı şekilde inanılması gerektiğini gösterir. "De ki, Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı baþlaşasın" (Âl-i İmrân 3/31) meâlindeki âyet bu gerçeği kanıtlamaktadır.

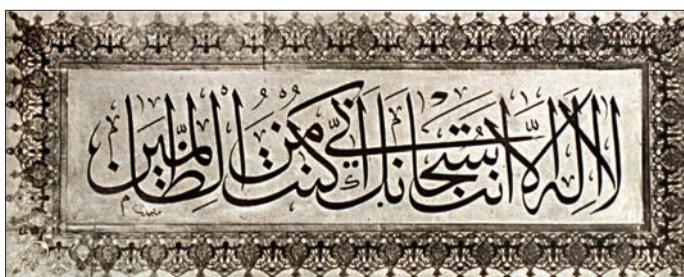
Kelime-i tehvîdle aynı niteliði taşıyan kelime-i şehâdet, İslâmiyet'in Allah'ın birliği ve Hz. Muhammed'in nübûvetinden ibaret bulunan iki temel ilkesini içerdiginden bazı kaynaklarda "kelimeteyi't-tehvîd" ve "kelimeteyi's-şehâde" biçiminde tesniye sîgasıyla anılmıştır (meselâ bk. a.g.e., I, 117). Bu iki ilke bir arada Kur'an'da bulunmamakla birlikte birinci ilke otuz yedi âayette yer almaktadır. Bunların üçü "lâ ilâhe illallah", otuzu "lâ ilâhe illâ hû", üçü "lâ ilâhe illâ ene", biri de "lâ ilâhe illâ ente" şeklindedir (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "İlâh" md.). İkinci tabir ise bir âayette kelime-i tehvîddeki biçimyle (el-Feth 48/29), iki âayette de unsurlarını Muhammed ile resul kelimelerinin oluşturduğu farklı cümlelerle tekrarlanmıştır (Âl-i İmrân 3/144, el-Ahzâb 33/40). Bir âayette de kendisinden sonra bir peygamberin geleceğini müjdeleyen Hz. Îsâ'nın ifadesinde Resûl-i Ekrem'in Ahmed ismine resul vasfi nisbet edilmiştir (es-Saf 61/6).

Kur'an'da ilim sahiplerinin Allah'tan başka ilâh olmadığına şahitlik yaptığı be-

lirtilir (Âl-i İmrân 3/18). Hz. Peygamber bir hadisinde imanı, daha sonra "âmentü" şeklinde ifade edilen altı esas çerçevesinde tanımladıktan başka İslâm'ın ilk ilkesini de kelime-i şehâdete esas teşkil edecek bir cümle ile anlatmıştır (Müs-slim, "Îmân", 2; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 16). Resûlullah'ın iman için "inanmak", İslâm için "şehâdet etmek" kavramlarını kullanmasından imanın, dolayısıyla kelime-i tehvîdin zihni ve kalbî bir amel, kelime-i şehâdetin ise dil ve ikrar yoluyla icra edilen bir fiil olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Kelime-i tehvîd ve kelime-i şehâdete ilişkin hadisler, ilgili kaynakların başta iman ve tehvîd babları olmak üzere değişik bölümlerinde yer almıştır (Wensinck, *el-Mu'cem*, "İlâh" md.).

Bazı şarkiyatçılar, kelime-i tehvîd ile kelime-i şehâdetin yahudi veya hristiyan menşeli olduğunu ileri sürmüştür. Bu-na göre lâ ilâhe illallah ifadesi II. Samuel'de (22/32) mevcut olup İslâm'a Yahudilik'ten geçmiştir (Rosenthal, s. 18). Aslında bu tür iddialar müsteşriklerin Kur'an ve vahiy hakkında taşıdıkları şüphelerden ileri gelmektedir. İslâm inancındaki kelime-i şehâdet ile Hristiyanlık'taki şehâdeti konu edinen bir araştırmada İslâm'daki kelime-i şehâdetin orijinal olduğu ve bağımsız bir gelişim sürecinden geçtiği belirlenmiştir (Merrill, s. 296). Esasen ilâhî menşeli olmaları sebebiyle her üç dinde de bu kavram ve ifadelerin bulunması tabiidir. Ancak bu konuda ilâhî dinler arasında görülen farklılıklar, son din olan İslâmiyet'in kelime-i şehâdeti ve kelime-i tehvîdi Hristiyanlık veya Yahudilik'ten aldığıne değil önceki dinlerin aslı hallerini tam anlamıyla koruyamadıklarını gösterir. Müsteşriklerce ileri sürülen diğer bir iddia da kelime-i tehvîd ile kelime-i şehâdette yer alan son peygamberin nübûvetini kabul etmemi bir zaaf olarak değerlendirmeleridir (TA, XXI, 468). Nübûvet inancının tehvîd ilkesini zedelediğini söylemek ulûhiyyet ve beşeriyyet statüsünü çok açık bir şekilde belirleyen İslâmiyet için mümkün değildir. Peygamber sadece dinin teorik yapısını pratikte uygulayan canlı bir rehber konumundadır. Peygamber'in tebliğde bulunduğu hemcinsleri gibi beşer olması (el-Kehf 18/110; Fussilet 41/6) onun hakkında ileri sürülebilecek yanlış zanları ortadan kaldırır.

Kelime-i tehvîdle ilgili olarak birçok ri-sâle kaleme alınmıştır. Bunların bir kısmı Zerkeşî'nin *Ma'nâ lâ ilâhe illallâh* adlı

Macit Ayral'ın
kelime-i tehvîdi
îçeren
cellî sülüs
bir levhası
(Muhibtin Serin
fotoğraf
koleksiyonu)

Sâmi Efendi'nin celi sülüs hattıyla, Salih Balakbabalar'ın sedef kakma olarak uyguladığı kelime-i tevhid levhası (Muhsin Balakbabalar'dan)

teyi'-ş-şehâde (Süleymaniye Ktp., Amcazâde Hüseyin Paşa, nr. 296).

BİBLİYOGRAFYA :

Wensinck, *el-Mu'cem*, "ilâh" md.; M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "ilâh" md.; Müslim, "îmân", 2, 19-22; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 16; Gazzâlî, *İhya'*, Beyrut 1417/1997, I, 117, 120; *Keşfû'z-zunûn*, I, 107, 194, 886; II, 1043; E. I. J. Rosenthal, *Judaism and Islam*, New York 1961, s. 18; J. E. Merrill, "A Christian Word of Testimony for Use with Muslims", *The Macdonald Presentation Volume*, London 1993, s. 295-301; "Kelime-i Şehâdet", *TA*, XXI, 468.

HATİCE KELPETİN ARPAGUS

Sâmi Efendi ve Macit Ayral'in celi sülüs kelime-i tevhid levhaları (Muhittin Serin fotoğraf koleksiyonu)

risâlesinde (Beyrut 1986) görüldüğü üzere kelime-i tevhidi ağırlıklı olarak gramer açısından inceler ve bu sırada ulûhiyyetle ilgili meseleler hakkında genel bilgi verir. Bazıları da Eskişehir müftüsü Süleyman Hakkı'nın *Rûhu kelimetî't-tevhid şerhu kelimetî't-tevhîd*'inde (İstanbul 1284) olduğu gibi doğrudan bir akiti niteliği taşıır. Bu konudaki eserlerin bir kısmı da tasavvufî meseleleri inceler. Ahmed el-Gazzâlî'nin *et-Tecrîd fî tercemetî kelimetî't-tevhîd*'i ve Şevkânî'nin *ed-Dürûrû'n-naâzîd fî ihlâsi kelimetî't-tevhîd*'i (Beyrut 1932) bu niteliktedir. Sonuncu eser, Edirne müftüsü Mehmed Fevzi Efendi tarafından açıklamalı olarak *et-Tecrîd fî tercemetî't-tevhîd* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir (İstanbul 1285). Konuya ilgili diğer risâlerlerin bazıları şunlardır: Sirâceddin Muhammed b. Ömer el-Halebî, *el-Menhecû's-sedid ilâ kelimetî't-tevhîd* (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2111); Devvânî, *Risâle fî taħkîki kelimetî't-tevhîd* (Süleymaniye Ktp., Hafîd Efendi, nr. 450); Birgivî, *Risâle fî kelimetî't-tevhîd* (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1115); Ali el-Kârî, *et-Tecrîd fî i'râbi kelimetî't-tevhîd* (Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 2101); İbn Kemal, *Risâle fî haqqî kelimetî't-tevhîd* (İÜ Ktp., nr. 3726); Hasan Paşazâde, *Risâle fî şerhi kelimetî't-tevhîd* (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3580).

Kelime-i şehâdetle ilgili eserlerin bir kısmı da şöyle sıralanabilir: Abdurrahman-ı Câmî, *Risâle fî kelimeteyi'-ş-şehâde* (Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 260); Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Risâle fi't-tevhîd ve fażlî kelimetî'-ş-şehâde* (Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 714); Muhyiddin b. Süleyman el-Kâfiyeci, *Envârû's-sâ'âde fî şerhi kelime-*

□ HAT. Hat sanatında kelime-i tevhid denilince, onun değişik ibareler içinde tekrarından oluşanlarla kelime-i şehâdetin tamamı veya bazı kelime-meleri yanında bu mânaya gelen diğer ifadelerin bîlhassa celi yazılarla tertip edilmiş güzel örnekleri anlaşılmalıdır. Bunların çeşitli kitâbelerde taş ve çini üzerine işlenmişleri, levha halinde tanzim edilmiş olanları ve murakka'lar gibi kitap hacminden bulunanları vardır. Kelime-i tevhidin ilk örnekleri daha çok kûfi tarzında görülmektedir.

İstanbul'da bilinen en eski kelime-i tevhid, zamanımıza ulaşmamakla birlikte

Mehmet Emin Barın'ın celi divâni hattıyla "Lâ ilâhe illâh" kompozisyonu (M. Emin Barın hat koleksiyonu)

Şeyh Hamdullah tarafından yazılarak taşa işlenmiş halde Edirnekâpı üstünde yer almaktaydı. Süleymaniye Camii'nin Hâlic tarafında bulunan avlu kapısı dışında yer alan celi sülüs kitâbe tarzındaki örnek bunlardan biridir. Harekelerin arasında serpiştirilmiş bitki asılı tezîn motiflerle işlenmiş bu imzasız kelime-i tevhidin üslûbundan caminin hattatı Hasan Çelebi'ye ait olduğu anlaşılmaktadır. Yine çiniye nakşedildiği için ayrı bir özelliği bulunan XVI. yüzyıla ait iki örnek de Kadırgâ'daki Şehid (Sokullu) Mehmed Paşa Camii'ndedir. Çinileryle tanınan bu mâbedin mihrabı üzerinde hattatı bilinmeyen, "Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-Hakku'l-mübîn Muhammedün Resûlullah sâdîku'l-va'dî'l-emîn", mihrabın iki tarafında da, "Eşhedü en lâ ilâhe illallâhu vahdehû lâ şerîke leh ve eşhedü enne Muhammeden abdûhû ve resûlûhû" ibareleri yer almaktadır. Fakat XVI. yüzyılın hat noktasından en dikkate değer kelime-i tevhid örneği, İstanbul'da Yedikule caddesindeki Uşşâkî Tekke Çeşmesi alınılığında mevcut imzasız kitâbededir. 970 (1563) tarihli bu yazının müselsel üslûbuna bakılırsa Ahmed Şemseddin Karahisâri eliyle yazıldığını düşünmek gereklidir. Ancak hattatın anılan tarihte hayatı bulunmayı, vakitiyle yazılmış kalibinden buraya aktarılmış olabileceğini akla getirmektedir.

Celi sülüs kelime-i tevhidin yazılışındaki hat mükemmelliği Mustafa Râkım ve ondan sonra yetişen hattatlarla başlamıştır. Çünkü ibare satır şeklinde yazıldığından elif, lâm gibi dik harflerin başta ve sonda toplanmasından dolayı ortada ya-